

УДК 351/354:304

С. В. Осик

аспірант кафедри соціальної і гуманітарної політики
Національної академії державного управління при Президентові України

ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА ФОРМУВАННЯ ТА ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ В УКРАЇНІ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена дослідженню понятійно-категорійного апарату публічної політики формування та виховання культури здоров'я молоді в Україні. Обґрунтовано, що культура здоров'я – це вкрай важлива складова частина загальної культури людини, що є однією з найактуальніших проблем державної політики в досліджуваній сфері, адже сприяння здоров'ю визначене законодавством України як один з основних напрямів державної політики охорони здоров'я, який передбачає необхідність багатосекторальної діяльності, залучення до неї держави, громади, некомерційних та комерційних неурядових організацій тощо.

Ключові слова: публічне управління, державна політика, культура здоров'я, формування та виховання культури здоров'я, система охорони здоров'я.

Постановка проблеми. Античний афоризм «У здоровому тілі – здоровий дух» актуальний і досі. Про здоров'я людини піклувалися ще в Стародавній Греції та Стародавньому Римі. У творах видатних давньогрецьких мислителів Демокріта, Платона, Арістотеля та ін., у філософії Сократа є багато роздумів про здоров'я, способи його зміцнення й збереження. Ці дослідники доводили, що здоров'я залежить від людини, яка створює себе сама.

Саме в контексті турботи особи про себе варто розглядати твердження Арістотеля: «<...> Знання й здоров'я є образ, певна форма, смисл і ніби діяльність здатного до них: знання – здатного до пізнання; здоров'я – того, хто може бути здоровим».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти державного управління сферою охорони здоров'я вивчали М. Білинська, С. Бугайцов, Ю. Вороненко, З. Гладун, Т. Грузєва, Л. Гульчій, Л. Жаліло, А. Зіменковський, Д. Карамішев, Н. Кризіна, Б. Криштопа, В. Лобас, В. Москаленко, А. Нагорна, Я. Радиш, Н. Рингач, І. Рожкова, Г. Слабкий, І. Солоненко, О. Черниш, О. Шаптала, Н. Ярош та інші вчені, які у своїх роботах наголошують на тому, що у XXI ст., під впливом цілеспрямованих заходів із боку держави, в Україні має сфор-

муватися власна модель розвитку сфери охорони здоров'я, що базуватиметься на рівних можливостях громадян і верховенстві права, розвитку підприємницької діяльності у взаємодії з державним регулюванням зазначеної сфери.

Мета статті – здійснити аналіз понятійно-категорійного апарату публічної політики формування та виховання культури здоров'я молоді в Україні, дослідити поняття «культура», «здоров'я», «культура здоров'я».

Виклад основного матеріалу. Витоки розуміння здоров'я як вищої людської цінності незалежно від часу, місця й суспільного укладу сформувалися ще в античній культурі, водночас філософи стародавнього світу висували ідею оптимального співвідношення різних складників тілесної та душевної природи людини, що гармонійно поєднуються. Науковці стародавньої Греції виділяли такі три рівні: нижчий, тілесний (грецьк. soma – тіло); середній, душевний (грецьк. psuche – душа); вершина – духовний (грецьк. nous – дух) [1, с. 60].

Культура є складною системою існування особистості. У XX ст. вчені А. Кребер і К. Клакхон зробили спробу об'єднати досягнення культурологів усього світу й зібрали та проаналізували 180 визначень терміна «культура». 1983 р. на XVII Всесвітньому конгресі в Торонто, присвяченому темі «Фі-

лософія й культура», було наведено кілька сотень визначень цього поняття.

Поняття «культура» охоплює науку й освіту, мистецтво, мораль, спосіб життя та світогляд. Культура вивчається низкою різних наук.

Культура – це не просто одна зі специфічних сфер життя суспільства, вона розглядається як культурна реальність, системний людський спосіб буття, що визначає весь спектр практичної й духовної діяльності людей, їхнє ставлення до навколишнього світу й до самих себе [2, с. 146].

Культура постає перед нами як багатогранна проблема історичного розвитку. Незважаючи на різноманітність визначень культури, у них можна виділити синтезуюче ядро, що об'єднує різні погляди. Таким ядром є саме слово «культура», що походить від латинського *cultura* і в перекладі означає «обробіток», «вироснування», «догляд». Первісно це стосувалося землеробської праці. Згодом термін почав уживатися в ширшому значенні. Вже Цицерон у «Тустуланських бесідах» (45 р. до н. е.) називає філософію «культурою душі». Від справжнього філософа, на його думку, вимагається наполегливе вдосконалення власних розумових здібностей. Саме в культурі мислення Цицерон вбачав шлях до розширення духовного світу людини. В такому розумінні термін «культура» ввійшов до всіх європейських мов, зокрема до української.

Термін «культура» у початковому його тлумаченні не позначав якогось особливого предмета, стану або змісту. Він був пов'язаний з уявленням про дію, зусилля, спрямовані на зміну чогось, тому вживався з певним доповненням, позначав завжди культуру чогось: культуру духу, культуру розуму, культуру здоров'я тощо [2, с. 124].

Наступним за терміном «культура» для більш глибокого аналізу сутності проблеми дослідимо тлумачення та зміст поняття «здоров'я».

Засновником науки про здоров'я людини в сучасному її розумінні справедливо вважають І. Брехмана, який працював у Владивостоці. Саме він сформулював методологічні основи збереження та зміцнення здоров'я практично здорових осіб.

У наш час налічується майже 300 визначень поняття «здоров'я». Варто зазначити,

що цей феномен привернув увагу багатьох дослідників із різних галузей наук. Визначення поняття «здоров'я» є актуальною проблемою науковців, воно має багато аспектів і зумовлене багатьма чинниками, тому потребує комплексного підходу. Саме тому прийнятним для всіх визначення терміна «здоров'я» поки що немає.

Найбільш поширене визначення стану здоров'я, сформульоване фахівцями Всесвітньої організації охорони здоров'я (1948 р.), які вважають, що здоров'я – це стан повного фізичного, душевного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб або фізичних дефектів.

Поняття «здоров'я» у науковій літературі також трактують по-різному. І. Давидовський розуміє здоров'я як повноту пристосування організму до навколишнього середовища, а хворобу – як його порушення. Водночас науковець виділяє роль адаптаційних властивостей організму людини як здатність зберегти належну життєдіяльність у неадекватних умовах середовища [3, с. 77].

Найбільш системно, на нашу думку, поняття «здоров'я» досліджували вчені-валеологи В. Петленко та Д. Давиденко [4, с. 121].

Вони доводять, що здоров'я – це: 1) стан організму, за якого існує відповідність структури й функції органів і систем органів людського тіла, а також здатність регуляторних систем підтримувати гомеостаз (постійність внутрішнього середовища); 2) процес збереження й розвитку психічних, фізичних та біологічних здібностей людини, її оптимальної працездатності, соціальної активності за максимальної тривалості життя; 3) здатність організму зберігати відповідну до віку стійкість в умовах різних змін кількісних і якісних параметрів триєдиного потоку сенсорної, вербальної та структурної інформації; 4) стан організму, що визначає його адаптивні можливості й забезпечує мотиваційну й інформаційну основу життєдіяльності індивідуума; 5) відсутність значних захворювань або функціональних відхилень організму, наявний високий рівень функціонування різних систем, а також гармонійність їх розвитку; 6) такий стан організму, коли функції всіх систем урівноважені із зовнішнім середови-

щем і відсутні хворобливі зміни; 7) життя, що забезпечує найбільш повноцінну участь у різних видах громадської та іншої діяльності; 8) належний психосоматичний стан людини, здатної реалізувати потенціал своїх тілесних і духовних сил й оптимально задовольнити систему матеріальних, духовних і соціальних потреб.

Академік Ю. Лісіцин визначає здоров'я як щось більше, ніж відсутність хвороб чи ушкоджень, як можливість повноцінно трудитися, відпочивати, виконувати властиві людині функції, вільно й радісно жити [5, с. 254].

Л. Соколенко підкреслює, що здоров'я особистості має чотири взаємопов'язані аспекти: фізичний (природний стан організму, зумовлений нормальним функціонуванням його органів і систем), психічний (здатність зберігати стан душевної рівноваги, що характеризується відсутністю хворобливих психічних проявів і забезпечує адекватну умовам реальності регуляцію поведінки й діяльності), духовний (здатність зберігати і використовувати духовність, доброту, реалізовувати свій моральний потенціал; гармонія людини не тільки зовнішня – з навколишнім світом, у міжособистісних відносинах, а й внутрішня), соціальний (задоволення індивіда від свого матеріального добробуту, харчування, житла, соціального становища в суспільстві, соціальної політики) [6, с. 11].

Погоджуємося і з В. Колбановим, який визначає здоров'я як безперервну послідовність природних станів життєдіяльності, з характерною здатністю організму до самозбереження та досконалої саморегуляції, підтримання гомеостазу, самовдосконалення соматичного й психічного статусу за оптимальної взаємодії органів та систем, пристосовування до мінливого навколишнього середовища, використання резервних і компенсаторних механізмів відповідності до фенотипічних потреб та можливостей виконання біологічних і соціальних функцій [7, с. 136].

На основі опрацювання відповідної наукової літератури можна стверджувати, що поняття «здоров'я» відображає якість пристосування організму до зовнішнього середовища і є підсумком взаємодії людини та навколишнього середовища: сам стан

здоров'я формується в результаті взаємодії зовнішніх (природних та соціальних) і внутрішніх (духовність, спадковість, стать, вік) чинників.

Н. Малярчук погоджується із цією концепцією та розглядає індивідуальне здоров'я як складнопідрядну систему, що є сукупністю тілесного, душевного, духовного компонентів і зв'язків між ними. Організація системи ієрархічна, визначальним елементом, що впорядковує режим діяльності всієї системи, є вершина. Системоутворюючими чинниками виступають цілі функціонування кожного елемента системи «здоров'я людини»: на тілесному рівні – формування й збереження індивідуальної структури, а також процеси репродукції, що забезпечують інтереси виду та збереження популяції; на душевному рівні – прагнення людини реалізувати себе як особистість, тобто прожити повноцінне життя в суспільстві; на духовному рівні – психічна трансформація, що веде до досягнення стану творця як духовної індивідуальності [8, с. 255].

Науковець В. Слободчиков наголошує на невідворотності впливу на здоров'я кожної людини соціального середовища. Соціальність, що виникла й сформувалась історично на біологічній основі, під дією суспільних відносин стала провідною, визначальною для розвитку людини, її сутності: «Людина народжується не як окреме тіло в просторі фізичної реальності, а в культурно-історичному полі наявної соціальності, наявних форм діяльності, наявних форм свідомості. Своім народженням вона поляризує це поле, перетворює життєдіяльність інших у спосіб свого існування» [9, с. 16].

У руслі цих міркувань здоров'я людини розглядається як складна біологічна, психологічна, соціально-культурна система відкритого типу, що постійно обмінюється енергією, речовиною, інформацією із соціумом і довкіллям. На думку валеолога І. Брехмана, здоров'я людини визначається здатністю зберігати відповідну віку стійкість в умовах різних змін кількісних і якісних параметрів триєдиного джерела сенсорної, вербальної й структурної інформації [10, с. 65].

Нова концепція терміна «здоров'я», що розроблена робочою групою ВООЗ, дещо по-іншому трактує цей феномен: «Здоров'я – це ступінь здатності індивіда чи групи, з

одного боку, реалізувати свої прагнення і задовольняти потреби, а із другого, змінювати середовище чи кооперуватися з ним. Тому здоров'я розглядається як ресурс, а не мета життя» [11, с. 123].

Вчений І. Павлов у своїх працях писав, що здоров'я – це безцінний дар природи, воно дається, на жаль, не навіки, його треба берегти. Але здоров'я людини багато в чому залежить від неї самої, від її способу життя, умов праці, харчування, її звичок. Здоров'я – це нормальна функція організму на всіх рівнях його організації. За такого підходу нормальне функціонування організму загалом є одним з основних елементів поняття «здоров'я». Для всіх характеристик людського організму (анатомічних, фізіологічних, біохімічних) обчислюються середньостатистичні показники норми. Організм здоровий, якщо показники його функцій не відхиляються від їхнього відомого середнього стану [12, с. 145].

Проте дискусія між науковцями щодо остаточного та загальноприйнятого визначення феномена здоров'я ще не закінчена.

Отже, після аналізу термінів «культура» та «здоров'я» ми вважаємо за необхідне дослідити сутність поняття «культура здоров'я».

Так, вперше термін «культура здоров'я» запропонований у 80-х рр. ХХ ст. філософом В. Клімовою, але саме значення цього поняття не було розкрито.

У науці є визначення, що культура здоров'я – це важливий складовий компонент загальної культури людини, що визначає формування, збереження та зміцнення її здоров'я. Культурна людина є не лише «користувачем» власного здоров'я, але і його «виробником». Високий рівень культури здоров'я людини передбачає її гармонійне спілкування із природою й оточенням [4, с. 35].

Елементом культури здоров'я є уважне і правильне ставлення людини до самої себе, прагнення до самопізнання, формування, розвитку і самовдосконалення своєї особистості.

Культура здоров'я – це не лише сума знань, обсяг відповідних умінь і навичок, але й здоровий спосіб життя гуманістичної орієнтації. Рівень культури здоров'я визначається знанням резервних можливостей

організму (фізичних, психічних, духовних) і вмінням правильно використовувати їх [5, с. 345].

На думку А. Якобчук, «здоров'я і формування культури здоров'я студентської молоді – якісна передумова майбутньої самореалізації молодих людей, їхнього активного довголіття, здатності до створення сім'ї, до складної навчальної і професійної праці, суспільно-політичної і творчої активності» [13, с. 76].

Достатньо вичерпне визначення поняття культури здоров'я надав

В. Мойсеюк: «Культура здоров'я – це історично визначений рівень розвитку вмінь і навичок, що сприяють збереженню, зміцненню та відновленню здоров'я людини, реалізації з цією метою внутрішніх резервів організму. Культура здоров'я відбивається у специфічних формах і способах життєдіяльності особистості, орієнтованих на формування як індивідуального, так і суспільного здоров'я» [14, с. 54].

Висновки і пропозиції. Отже, як свідчить теоретичний аналіз, більшість науковців схиляються до думки про те, що культура здоров'я – це вкрай важливий складник загальної культури людини, що є однією з найактуальніших проблем сьогодення, особливо для студентів, адже розвиток та зростання молоді людини можливі лише в здоровому суспільстві та з умовою дотримання здорового способу життя.

На думку автора, «культура здоров'я» – це невід'ємний складник загальнолюдської культури, формування знань, вмінь і навичок з якої виховують здоров'язбережувальну життєдіяльність особистості.

Очевидно, що поняття «культура здоров'я» тісно пов'язане з поняттям «здоровий спосіб життя».

На Міжнародній конференції з охорони здоров'я, яка проходила в Алма-Аті 1978 р., поняття «здоровий спосіб життя» визначено, як «<...> все в людській діяльності, що стосується збереження і зміцнення здоров'я, все, що сприяє виконанню людиною всіх своїх людських функцій через діяльність з оздоровлення умов життя – праці, відпочинку, побуту» [15, с. 137].

Отже, культура здоров'я являє собою феномен, який співвідноситься з різними аспектами життя людини:

– з філософськими ідеалами – уявлен-
ням про гідний для звання людини спосіб
життя;
– із соціальними потребами та можли-
востями суспільства на кожному конкрет-
ному етапі його розвитку та становлення;
– з медичними критеріями оцінки фізич-
ного, психічного та морального здоров'я.

Список використаної літератури:

1. Філософський словник / за ред. В. Шин-
карука. К.: Голов. ред. УРЕ, 1973. 599 с.
2. Салтман Р., Фигейрас Дж. Реформы
системы здравоохранения в Европе. Ана-
лиз современных стратегий. Пер. с англ.
М., 2000. 432 с.
3. Давыдовский И. Проблема причинности
в медицине: этиология. М.: Гос. изд-во
мед. литературы, 1992. 176 с.
4. Петленко В., Давиденко Д. Этюды вале-
ологии: здоровье как человеческая цен-
ность. СПб.: БПЛ, 1998. 124 с.
5. Лисицын Ю. Санология – наука об об-
щественном здоровье и здоровом образе
жизни: учебник. М., 2007. 512 с.
6. Соколенко Л. Формування культури здо-
рового способу життя студентів вищих
навчальних закладів: автореф. дис. ...
канд. пед. наук: 13.00.07; Уман. держ.
пед. ун-т ім. П. Тичини. Умань, 2011.
20 с.
7. Колбанов В. Валеология: основные по-
нятия, термины и определения. Изд.
2-е. СПб.: Деан, 2000. 256 с.
8. Малярчук Н. Валеология: учебн. посо-
бие. Тюмень: Изд-во Тюмен. гос. ун-та,
2008. 280 с.
9. Слободчиков В. Психологические про-
блемы становления внутреннего мира
человека. Вопросы психологии. 1986. №
6. С. 14–22.
10. Брехман И. Валеология – наука о здо-
ровье. 2-е изд., доп., перераб. М.: Физ-
культура и спорт, 1990. 208 с.
11. Устав (Конституция) Всемирной органи-
зации здравоохранения, принят 22 июля
1946 г. // Верховна Рада України: офіц.
веб-портал. URL: 214 http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_599.
12. Павлов И. Большая советская энцикло-
педия: в 30 т. / под ред. А. Прохорова.
3-е изд. М.: Советская энциклопедия,
1969. 608 с.
13. Якобчук А. Вирішення проблем ВІЛ/СНІ-
Ду на державному рівні з урахуванням
міжнародного досвіду. Вісник соціальної
гігієни та організації охорони здоров'я
України. 2016. № 2. С. 75–81.
14. Мойсеюк В. Сучасні підходи до вивчення
феномену культури здоров'я. Тернопіль:
Богдан, 2014. 125 с.
15. Горащук В. Формирование культуры здо-
ровья школьников: теория и практика.
Луганск: Альма-матер, 2013. 376 с.

Осик С. В. Публичная политика формирования и воспитания культуры здоровья молодежи в Украине: терминологический анализ

Статья посвящена исследованию понятийно-категориального аппарата публичной политики формирования и воспитания культуры здоровья молодежи в Украине. Обосновано, что культура здоровья – это крайне важная составляющая общей культуры человека, что является одной из наиболее актуальных проблем государственной политики в исследуемой сфере, ведь содействие здоровью определено законодательством Украины как одно из основных направлений государственной политики здравоохранения, предусматривающей необходимость осуществления многосекторальной деятельности, привлечения к ней государства, общества, некоммерческих и коммерческих неправительственных организаций.

Ключевые слова: *публичное управление, государственная политика, культура здоровья, формирование и воспитание культуры здоровья, система здравоохранения.*

Osik S. Public policy of formation and education of youth health culture in Ukraine: terminological analysis

The article is devoted to the study of the conceptual-categorical apparatus of the public policy of formation and upbringing of the youth health culture in Ukraine. It is substantiated that the culture of health is an extremely important component of the general human culture and is one of the most urgent problems of state policy in the field under study, as the promotion of health is defined by Ukrainian legislation as one of the main directions of the state health policy, which calls for the implementation of multisectoral activities, state, society, non-commercial and commercial non-governmental organizations.

Key words: *public administration, state policy, culture of health, formation and upbringing of health culture, health care system.*